

УДК 37.091.212-005.25

Видра О.Г.

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті представлений досвід діагностики, методики формування і процесу розвитку відповідальності у студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: відповідальність, намір, психічні здібності, особистість.

Однією з досить важливих тем сьогодення є відповідальність людини за своє життя в цілому. Безвідповідальність людини призводить до того, що уявлення про самого себе починають розходитись з реальністю. Це створює основу для проблем у формуванні світогляду людини, дисгармонії духовного, особистісного і фізичного розвитку, спотворення сприйняття людиною реальності. Зокрема без відповідальності за своє життя людині досить нелегко навчатися, отримувати необхідний досвід незалежно від умов навчання і особливо самостійно визначати напрямки свого навчання, розвитку, життя.

Мета статті – розкрити досвід формування і розвитку відповідальності у студентів. Основне спрямування статті й очікувані результати її опублікування – обмін досвідом по даному питанню з вчителями, викладачами, науковцями, студентами, яким тема розвитку, а також саморозвитку відповідальності є цікавою і потрібною.

Отже, вся робота розподілена на три етапи: діагностика, формування і розвиток відповідальності у студентів.

Діагностика має на меті з'ясувати особливості сприймання, розуміння і усвідомлення студентами поняття відповідальності за своє життя, визначити наскільки у студентів розвинена відповідальність за своє життя в цілому, а також стосовно свого навчання. Вона ґрунтується на досить простому методі опитування, яке складається з двох частин: відповіді на питання і методика "Коло проблем".

Для першої частини застосовуються такі запитання:

1. "З якими словами у вас асоціюється слово відповідальність?"

2. "Який образ у вас виникає стосовно відповідальності?"

3. "Як ви розумієте що таке відповідальність?"

4. "Зорієнтуйтеся на свої внутрішні почуття і дайте відповідь стосовно себе особисто: взагалі відповідальність потрібна, чи ні, заважає, чи допомагає у житті, це позитивне чи негативне явище?"

Запитання, поставлені таким чином, дають можливість з'ясувати емоційне ставлення до відповідальності, ментальне усвідомлення відповідальності й внутрішні інтуїтивні переживання з цього приводу на рівні душі.

Методика "Коло проблем" здійснюється наступним чином: студентам пропонується назвати їх проблеми. Ці проблеми можуть стосуватися навчання, суспільного життя, взаємин, життя країни тощо, але головне, щоб вони вказали саме ті проблеми, які турбують їх. Далі студентам пропонується навпроти кожної проблеми вказати що або хто є причиною кожної проблеми. Усі вказані причини поділяються на два види: причина у собі та причина в інших. Потім зображується коло, у яке заносяться номери проблем. Номер розподіляється так, щоб з одного боку розташовувалися проблеми, причиною яких я сам студент, з іншого – причиною яких названі інші. Суть методу проста: причина проблеми завжди в людині, оскільки це турбує саме її. Тому методика дозволяє побачити і зрозуміти студенту наскільки в нього розвинена відповідальність за своє життя в цілому та у конкретних його сферах зокрема і в навчанні. Це є першим кроком до усвідомлення студентом стану своєї відповідальності. Методика проводиться як індивідуально, так і у групі.

Протягом чотирьох років даної роботи зі студентами (за підрахунками 400 – 450 людей) денної та заочної форми занять отримані результати, які звісно відрізняються якісно як в індивідуальних, так і в групових випадках діагностики. Але певні закономірності з'ясовані.

Частіше всього відповідальність у студентів асоціюється зі словами закон, порушення, покарання, обов'язок, провинна, наслідки.

Асоціативні образи, які найчастіше вказують студенти: ситуації з адміністративним покаранням, перекиданням провини на когось, або щось інше, кримінальні ситуації. Також часто зустрічаються образи, пов'язані з батьківством, дружбаю, зрадою, вірністю, керівництвом та лідерством.

Розуміння відповідальності також пов'язуються з вище зазначеними словами і образами. Частіше всього під відповідальністю студенти розуміють вміння відповідати за свої вчинки перед іншими людьми (батьки, друзі, вчителі, викладачі тощо), перед законом, перед суспільством.

На четверте питання, абстрагуючись від логічних міркувань, особистих знань, стереотипів і орієнтуючись лише на внутрішнє почуття, студенти частіше дають відповідь про те, що відповідальність є чимось потрібним, позитивним і тим, що сприяє "нормальному" життю.

Таким чином, зовнішньо студенти частіше асоціюють відповідальність з чимось неприємним, нелегким, але внутрішньо відчують, що відповідальність потрібна, корисна, позитивна. У цьому є протиріччя, яке вирішується досить нелегко, оскільки розуміння відповідальності у негативному ракурсі формується в історичних умовах культури суспільства і автоматично викликає відсутність бажання людини формувати і розвивати у собі цю якість. Це породжує дисгармонію особистісного розвитку людини і внутрішні конфлікти. Розвиток стає нелегким і сповільнюється. При цьому слід пам'ятати, що у студентському (юнацькому) віці відповідальність відіграє якісно важливу роль у самовизначенні і виборі подальших напрямків життя.

Другий етап роботи: формування відповідальності у студентів.

Мета цього етапу – допомогти студентам створити у собі відповідальність, як якість особистості, у такій формі, яка відповідає їх індивідуальності й унікальності.

Формування відповідальності означає створення внутрішньої гармонійної моделі, яка включає у себе: намір стати відповідальним за своє життя; ментальне розуміння й усвідомлення своєї відповідальності; образ себе відповідального (варіанти поведінки); відчуття відповідальності.

Методика формування відповідальності.

На вступній лекції-бесіді студентам дається запитання: "Чому ви прийшли на дане заняття? Що є причиною цього?". Відповіді завжди приблизно однакові: "отримати знання", "вчитися", "відповідно розкладу занять" і т.д. Головним завданням при цьому є допомогти студентам зрозуміти, що насправді є одна внутрішня причина – їх особистий вибір, свідомий або несвідомий. Що усе ким вони є, що вони мають, чим займаються, їх стан здоров'я тощо є результатом їх виборів у своєму житті. І ці результати є відповіддю на їх вибір. А вони так чи інакше завжди відповідальні за те, що з ними відбувається. Знову таки свідомо, або не свідомо. При цьому важливим є на основі чого вони здійснюють вибір: стереотипи, чи своє внутрішнє відчуття; поради, чи свідоме обдумування і розуміння; наслідування, чи свій стиль життя тощо.

Після цього для студентів наводяться приклади ставлення до свого життя з відповідальністю та без неї. Наприклад, студент отримує на іспиті оцінку, яка нижча очікуваної в результаті того, що не знав відповіді на питання до іспиту. За відсутності відповідальності можливі такі варіанти пояснення студентом свого результату: "якби мені не заважали, то я б вивчив питання", "викладач не пояснив до кінця це питання, тому не зрозумів", "мало часу для того, щоб вивчити питання" тощо. За умов відповідального ставлення до свого життя пояснення змінюються: "я не вивчив, оскільки не приділив належної уваги і часу", "я отримав ту оцінку, яку заслужив" і т.д.

Далі студентам пропонується спробувати згадати свої ситуації, у яких вони ставились без відповідальності до свого життя і уявити себе у цих ситуаціях відповідальними, відчутти як це бути відповідальним, побачити зміни у відчуттях, стані, сприйманні ситуації, думках, настроях, порівняти ці зміни. Мета прикладів і уявних ситуацій – допомогти їм скласти своє розуміння і відчуття відповідальності, які є позитивними і гармонійно поєднуються з підсвідомим прагненням відповідати за своє життя. Дана робота займає біля 15 хвилин.

Наступний крок полягає у запропонуванні студентам навчитися бути відповідальним за своє життя, сформувати у собі цю якість. Справа стосується їх особистого вибору, який далі буде трансформуватись у намір. Подальша робота проводиться вже на практичних або на додаткових заняттях (в залежності від можливостей і умов) з тими студентами, які зробили цей вибір.

Намір – це внутрішнє шире бажання людини. Від цього залежить якість процесу і результату подальшої роботи. Про це студентам повідомляється. Кожному з них потрібно самостійно відчутти це перед подальшою роботою.

Надалі процес формування відповідальності відбувається за допомогою спеціальних психологічних технік і прийомів з орієнтиром на психічні здібності студента [1]. Першою створюється або коригується ментальна конструкція відповідальності: студентам пропонується визначити як виглядають їх думки, роздуми стосовно відповідальності за своє життя (використовується техніка з багатомірної психоенергетики [2]). Зазвичай в образі це конструкція певної геометричної форми. Кожний студент за своїм внутрішнім відчуттям визначає на скільки ця конструкція гармонійна, дієва, відповідає його намірам. Далі конструкція піддається корекції, або замінюється на ту, яка буде сприяти відповідальному ставленню за своє життя. Досвід показує, що студенти досить легко з цим справляються. Гармонійні конструкції у своєму вигляді частіше мають форму кола, еліпса, спіралі тощо. Дисгармонійні, недієві – форми геометричних фігур з гострими кутами, або неправильної форми. Це є другим за своєю важливістю етап особистісних змін після наміру – ментальне усвідомлення відповідальності.

Наступною є побудова настрою відповідальності, образу себе відповідального. Для цього студентам пропонується уявно ототожнити себе з новою гармонійною ментальною формою

відповідальності і розглянути одну-дві ситуації, у яких потрібно було проявити дану якість, але це не вдалося. Ситуація розглядається зі сторони (використовується дисоціація). Ситуація уявно зупиняється і студент додає якості, яких не вистачало для того, щоб тоді проявити відповідальність. Ситуація знову розглядається з боку, фіксуються зміни. Образ особистості змінюється самим студентом до моменту, коли його цей образ буде задовольняти. Потім студенту пропонується згадати і пережити ситуацію безпосередньо, але у новому образі, настрої. За умови позитивних змін студенту пропонується звернути увагу як новий образ, настрої він відчуває у проекції на тіло, тобто як він почувається відповідальним. Після цього новий настрої запам'ятовується шляхом повторного фокусування уваги студента на ментальній конструкції, на оновленому образі особистості, на відчуттях. Рекомендується так робити біля двох тижнів кожного дня протягом 7-10 секунд, що закріплює результат на підсвідомості.

Якщо тільки сформувати відповідальність, але не практикувати її, то відповідальність не розвивається, існує лише психічний потенціал цієї якості.

Розвиток відповідальності відбувається шляхом тренування – здійсненням відповідних практичних дій. Студентам, які виявили намір розвинути у собі відповідальність, пропонується зробити це в умовах вивчення конкретної навчальної дисципліни протягом семестру. Перше, з чого починається робота – вибір студентом результату і варіантів його досягнення. Студент обирає кінцевий результат вивчення навчальної дисципліни (оцінку, отриманий досвід) у певному діапазоні: бажаний результат, найгірший, найкращий. Варіанти досягнення також визначаються самостійно: що конкретно потрібно здійснити, щоб отримати потрібний результат, при цьому отримати задоволення від процесу. Якщо для цього не вистачає певних якостей, то студент може здійснити відповідну корекцію ментальної моделі, настрою і образу своєї особистості. Протягом семестру студент тренується навчатися відповідно своєму новому стану відповідальності. Вкінці отримує результат, порівнює його з поставленою метою, приймає результат, аналізує і самостійно оцінює якість усього процесу і стану розвитку відповідальності на даний момент.

Результати. Протягом чотирьох років дана робота була здійснена з 42 студентами, які на це погодилися. З них якісного результату досягли 15 студентів. Вони сформували і розвинули у собі відповідальність стосовно навчання, а також інших сфер життя. Інші почали роботу, сформували у собі відповідальність, але не розвинули.

За спостереженнями і результатами бесід виявлено, що відповідальність формується і розвивається студентом за умови наявності у нього щирого наміру. При цьому помічено, що різні варіанти мотивації у роботі відіграють незначну роль. Студенти, які почали роботу, але не завершили її зазначили у бесіді, що в них виникло бажання розвитку відповідальності, хоча внутрішньо вони відчували неготовність до цього (причини досить різні).

У статті результати роботи по формуванню і розвитку відповідальності у студентів викладені досить стисло. Подальшим розвитком цієї темі вбачається обмін досвідом та його примноження – творчість.

Використані джерела

1. Видра О.Г. Психологічні здібності в аспекті цілісності людини // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Том VII. Екологічна психологія. Випуск 27. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2001. – С.43-50
2. Видра О.Г. Роль психологічних здібностей у професійному самовизначенні людини // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка Вип. 90 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, гол. ред. Носко М.О. – Чернігів, ЧНПУ, 2011. – С. 32-35

Vydra A.

FORMING AND DEVELOPMENT OF RESPONSIBILITY TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article represents diagnostics experience, methodology of forming and responsibility development to students of higher educational establishments.

Key words: *responsibility, intention, psychic abilities, individual.*

Стаття надійшла до редакції 16.10.12